

Lex Baiuvariorum – A bajorok törvénye

Fordította, jegyzetekkel ellátta,
az előszót és a kísérő tanulmányt írta Nótári Tamás.
Szeged, Lectum Kiadó, 2011, 266 oldal

A kötet fülszövege így vezeti be a kötetet: „A *Lex Baiuvariorum* a kora középkorban egészen a 788-as frank annexióig önálló Bajor Hercegség legkorábbra datálható írott forrása. Legközelebbi rokonságot az alemann törvényekkel mutat, s ezzel együtt a délnémet népjogok közé tartozik.” Megállapíthatjuk továbbá, hogy *Lex Baiuvariorum* ezen kívül egyedi helyet foglal el a germán népjogok között, lévén hogy a keletkezésének ideje a szakirodalomban vitatott, tehát a benne foglalt szabályok rétegződése és eredete is. E komplex problémakör bontakozik ki Nótári Tamás legújabb munkájából,¹ amely a *Lex Baiuvariorum* szövegkiadása és magyarázatokkal ellátott fordítása mellett a törvény történeti hátterének, keletkezési körülményeinek és utóhatásának elemzését tartalmazza.

Nótári munkájának – amint ez az előszóból,² és természetesen magából a latin szövegből és a fordításból³ is kiderül – külön értéke, hogy nem csupán egy korábbi szövegkiadás megismétlése, hanem új *editio* is. A fordítás alapjául elsősorban Johannes Merkel a *Monumenta Germaniae Historica*-ban megjelent kiadását veszi ugyan tekintetbe,⁴ viszont számos ponton egy másik, a Merkel-féle kiadás kritikai apparátusában közölt szövegváltozatot vesz alapul, és nagyban támaszkodik Konrad Beyerle kiadására is.⁵

* egyetemi docens, Debreceni Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

¹ A szerző a kora középkori Bajorország története és jogtörténete szakavatott ismerőjének tekinthető, amint ezt – tanulmányai mellett – e tárgykörben megjelent monográfiái is bizonyítják: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged, 2005; *A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szeged, 2007; *Show Trials and Lawsuits in Early Medieval Bavaria*. Budapest, 2008; *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg*. Passau, 2010.

² Nótári: i. m. 6–7.

³ Nótári: i. m. 8–132.

⁴ *MGH Leges, III*. Hannover 1863. 257–338.

⁵ *Lex Baiuvariorum. Lichtdruckwiedergabe der Ingolstädter Handschrift*. München 1926.

A kísérő tanulmányban⁶ Nótári a *Lex Baiuvariorum* keletkezésének történelmi kontextusát, Bajorország VIII. századi politikatörténetét mutatja be kül- és belpolitikai szemszögből egészen a hercegség önállóságának megszűnéséig. A datálás tekintetében a szerző a 737 és 743 közötti évekre teszi a *Lex Baiuvariorum* keletkezését, majd ezt követően a törvény egyes rendelkezéseire irányítja figyelmét. Ennek keretében több aspektusra tér ki: elemzi a trónfosztás jogi hátterét a törvényben, vizsgálja a bajor társadalmi szerkezet lecsapódását a jogforrásban, egy példán keresztül bemutatja a *Lex Baiuvariorum* nyelvhasználatának sajátosságait, valamint kitér a birtokadományozás és az okirati gyakorlat bizonyos kérdéseire. A kísérő tanulmány zárásaként a törvény utóhatását elemzi egy, a magyar jogtörténet szempontjából is lényeges ponton: a *Lex Baiuvariorum* hatását Szent István *decretumaira*. A kötetet forrás- és irodalomjegyzék zárja.⁷

Először a szerző datálási kísérletét követjük nyomon, amelynek keretében ismerteti a törvény keletkezési korára vonatkozóan a szakirodalomban kibontakozott vitát, majd kialakítja saját álláspontját is.

A *Lex Baiuvariorum* keletkezési idejére az elmúlt két évszázad szakirodalmában érdemben először Paul Roth tett kísérletet,⁸ lépésenként kialakult, szerkesztése során nem egységesített munkaként karakterizálva a törvényt. Heinrich Brunner a *Lex Baiuvariorumot* egy elveszett Meroving-kori törvényből vezette le.⁹ Bruno Krusch úgy foglalt állást, hogy a *Lex Baiuvariorumot* 729-ben Martell Károly hirdette ki, vagyis ezzel a megkísérelte bizonyítani, hogy a Bajor Hercegség már a 788 előtt is a frank uralkodó vazallus-állama volt.¹⁰ Konrad Beyerle – akinek szövegkiadására a *Monumenta-szövegek* mellett Nótári is támaszkodott – szerint a *Lex Baiuvariorum* szerzője feltétlenül egyházi személy volt, méghozzá nem más, mint a niederalteichi kolostor alapító apátja, Eberswind. Franz Beyerle ezzel szemben amellett próbált bizonyítékokat felsorakoztatni, hogy a *Lex Baiuvariorum* jelentős része már 614 előtt létrejött, tehát a legkorábbi germán népjogok egyike

⁶ Nótári: i. m. 133–229.

⁷ Nótári: i. m. 230–266.

⁸ *Über Entstehung der Lex Bajuvariorum*. München 1848.

⁹ *Über ein verschollenes merowingisches Königsgesetz des 7. Jahrhunderts*. Sitzungsber. d. Akad. 39. Berlin 1901. 932–955.

¹⁰ *Neue Forschungen über die drei oberdeutschen Leges: Bajuvariorum, Alamannorum, Ribuariorum*. Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Neue Folge XX, 1. Berlin 1927.

közé sorolta a forrást.¹¹ Peter Landau a törvény 737 és 743 közötti születését valószínűsítette, és ezt a szövegben megmutatkozó egyházi hatással kívánta alátámasztani.¹² Nótári a keletkezési idő és hely tekintetében szintén a 737 és 743 közötti időpont mellett teszi le a voksát, keletkezési helyként Regensburgot valószínűsíti, lévén hogy a törvény a hercegi szuverenitás mellett határozottan kiáll, s nagy valószínűséggel éppen ezért a törvényalkotói munkához az egyháziak hercegi segítséget is kaphattak.

Éppen a hercegi szuverenitás tekintetében behatóbb figyelmet szentel a szerző a törvény azon passzusának, amely a trónfosztás alapjául szolgált, pontosabban utóbb került a szövegbe betoldásra azért, hogy legitimálja III. Taszilónak a frank királlyal való konfliktusát, valamint a 788-ban Ingelheimben ellene lefolytatott koncepciót pert és trónfosztását. Tasziló Nagy Károly általi politikai elszigetelésében a bajor „ellenzéki” nemesség mellett az egyház is kiemelkedő szerepet játszott. A Taszilóval szembeni ellenszenvet az váltotta ki, hogy a gyámság alól „szabaduló” Tasziló nagybátyja, Pippin felé tett hűségküje „inkább személyes, mint közjogi síkon megnyilvánuló, de semmiképpen sem vazallusi jellegű függőségi viszonyt” alapozott meg, és akkor sem volt hajlandó hűségküjét betartani, miután túsokat – köztük saját fiát is – bocsátott Károly rendelkezésére. A bajor világi és egyházi előkelők azt is Tasziló szemére vetették, hogy feleségére hallgatva – aki apja trónfosztását megbosszulandó arra buzdította férjét, hogy forduljon szembe a frankokkal – szövetségre lépett az avarokkal, akik az akkori keresztény világ, a *ius gentium* határain kívül helyezkedtek el, és ezért Taszilót is a keresztény világgal szembe fordulónak tekintették. Mindez még nem volt elegendő vád a trónfosztáshoz: *harisliz* elkövetésével is megvádolták, amely a királyi had önkényes elhagyását jelentette, és a bajorok szerint Tasziló 757-ben az aquitaniai hadjáratban futamodott meg, betegsége miatt tért vissza Bajorországba a hadszíntérről. A szerző szerint kétség kívül áll, hogy az Agilolfing-dinasztia félreállítását jogilag nem volt megalapozott. Azt is megvizsgálja azonban, mennyiben tekinthető Tasziló elítélése jogszerűnek, és a vádak ellene hogyan csoportosíthatók és minősíthetők. A dinasztia trónfosztásának jogosságát vonja kétségbe – mutat rá Nótári –, hogy

¹¹ *Die süddeutschen Leges und die merowingische Gesetzgebung*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 49. 1929. 264–432.

¹² *Die Lex Baiuvariorum. Entstehungszeit, Entstehungsort und Charakter von Bayerns ältester Rechts- und Geschichtsquelle*. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte 3. München 2004.

Nagy Károly hat évvel az ítélet kimondását követően arra szorult, hogy Taszilót kihozassa a kolostorból, és Frankfurtban egy zsinat előtt lemondassa hercegségéről maga és összes utódai nevében.¹³

Figyelmet érdemel a kísérő tanulmányban azon fejezet is, amelyben a szerző *marca* és a *commarcanus* kifejezést vizsgálja. Mindkettő a határ fogalmához kapcsolódik: a *marca* maga a határ, a *commarcanus* pedig a közös telekhatárral rendelkező szomszéd. Nótári megállapítja, hogy – míg a *marca* általánosan elterjedt a középlelatinban – a *commarcanus* kifejezés csupán bajor szövegekben fordul elő. A *marca* szót jogi terminusként legkorábban a *Lex Ribuarica* használta,¹⁴ s az a latin *terminatio* szinonimájaként szerepel a forrásban. A *Pactus Alamannorum* és a *Lex Alamannorum* szövege *marca* alatt nem a település, hanem a tartomány határait érti. Mindezen szöveghelyeken a *marca* kifejezés egyértelműen közjogi határként fordul elő, nem pedig a *Lex Baiuvariorum commarcanus*-helyeivel azonos értelemben. A szerző nyelvtörténetileg elemzi a *commarcanus*-szal azonos jelentésű *calasneo* kifejezést is, és mind nyelv- mind jogtörténeti párhuzamok alapján arra a megállapításra jut, hogy a *calasneo*, akárcsak a *commarcanus* határszomszéd, ám nem saját területét, hanem a neki használatra átadott területet műveli, illetve használja, gyümölcsözteti.¹⁵ Ez az elemzés rávilágít arra, hogy a germán népjogok tanulmányozása filológiai is összetett feladat, nem csupán a középlelatin szöveg jellege, hanem az abban található germán nyelvi szórványemlékek miatt is – a szerző e feladatának, ahogy ez a szöveghez fűzött magyarázatokból kiderül, maximálisan eleget tesz. Végezetül leszögezhetjük, hogy a *Lex Baiuvariorum* kommentárral ellátott szövegkiadása és fordítása értékes, mind a további kutatás, mind pedig – lévén hogy ez az első germán népjogi gyűjtemény, amit magyar nyelven vehetünk kézbe – adott esetben az oktatás számára is hasznos tudományos munka, amelyben a szerző szerencsésen kamatoztatta mind jogtörténeti, mind filológusi tapasztalatait.

¹³ Ehhez lásd Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalékok egy koraközépkori koncepció perhez*. Jogtudományi Közöny 60. 2005/12. 503–516; *An Early-Medieval „Show Trial” – Tasilo III’s Dethronement*. In: *Crossing Legal Cultures*. München 2009. 141–158. *Die Lex Baiuvariorum. Entstehungszeit, Entstehungsort und Charakter von Bayerns ältester Rechts- und Geschichtsquelle*. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte 3. München 2004.

¹⁴ *Lex Ribuarica* 58b

¹⁵ Vö. Nótári T.: *Marca és commarcanus a Lex Baiuvariorumban*. In: G. Tóth P.–Szabó P. (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok* 6. Szeged, 2010, 161–167.